О. Б. ТКАЧЕНКО

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ДЕРЖАВНА У ТРУДНОЩАХ ЇЇ СТАНОВЛЕННЯ

10 грудня 2010 р. виповнюється 85 років визначному українському мовознавцеві членукореспонденту НАН України, докторові філологічних наук, професору, завідувачеві відділу загального мовознавства Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України Орестові Борисовичу Ткаченкові. Орест Борисович є автором близько 250 праць, у тому числі шести індивідуальних і низки колективних монографій, з різних питань мовознавства — порівняльно-історичного і типологічного дослідження слов'янських мов, історії фіно-угорських мов, міжмовних контактів, зокрема мовного субстрату, інтерлінгвістики, соціолінгвістики, історії і сучасного стану української мови та ін., є одним з авторів і редакторів «Етимологічного словника української мови» в семи томах. Редколегія журналу щиро вітає О. Б. Ткаченка з ювілеєм і пропонує увазі читачів нову розвідку вченого.

Стаття, присвячена труднощам становлення української мови як державної, що випливають з низки різних позамовних (політичних, соціально-економічних, психологічних та культурних) обставин, важливих у їхньому зв'язку з мовними явищами.

К л ю ч о в і с л о в а: українська мова, державна мова, сьогочасна мовна ситуація в Україні.

Доля української мови, в тім числі і як державної, залежить насамперед від долі України як держави.

Для найближчого майбутнього тут можливі два основні сценарії: песимістичний і оптимістичний.

Песимістичний (відбитий у цілком приступній і багатотиражній літературі з відповідними проектами). Демонтаж України як держави. Поступовий: шляхом її подрібнення з початковим оточенням центаральної частини узалежненими від суміжних держав нібито-державами, створеними з частин сучасної української державної території за зразком хоч би теперішньої Придністровської Молдавської Республіки, де можливими кандидатами можуть бути «Донбасская Русь» (або «Донецко-Криворожская республика»), «Новороссия» (очевидно, з Кримом — у разі його неприєднання безпосередньо до Росії), Закарпаття як держава «карпато-рус(инс)ької нації», Галичина тощо. Одноразовий: шляхом перетворення всієї «укронационалистической т. наз. Украины» на «Малороссию», частину держави «триединого русского народа» під назвою «Русский Союз». Зрозуміло, що за такого сценарію про жодну українську мову, тим більше її державність, не може йтися. Тут можливий тільки «малороссийский диалект», безписемний або обмежено писемний, з більш або менш камуфльованим, тривалішим або коротшим переходом до нього. Отже, по суті, демонтаж України як держави буде супроводжуватися демонтажем української мови, її поступовим запланованим деградуванням до рівня діалекту, сукупності говірок (у найкра-

© О. Б. ТКАЧЕНКО, 2010

щому випадку — до рівня мікромови), що робилося, по суті, і в радянські часи, з тією відмінністю, що це не проголошувалося так одверто [1]. Так званих «свидомитов» («свідомих українців», інакше — «укронационалистов»), згідно з цим сценарієм, будуть ліквідовувати [2].

Оптимістичний. Поступове зміцнення Української держави, разом із яким відбуватиметься й зміцнення позицій української мови, у тім числі і як державної.

Усю, тепер уже мало не двадцятирічну історію незалежної України можна стисло схарактеризувати як безперервне хитання між обома згаданими сценаріями. І оскільки другий, оптимістичний, сценарій не став, на жаль, абсолютно певним, що недвозначно, зокрема, засвідчує прихід до влади Партії регіонів, схильної радше до розвитку України за першим, песимістичним, сценарієм, виключити більш чи менш уповільнене або прискорене сповзання до нього аж ніяк не можна. З огляду ж на те, що в історії України вже було принаймні два випадки подібних сповзань: розвиток подій після козацької революції (1648–1654 рр.), очоленої Богданом Хмельницьким, або після поразки національної революції (1917–1920/21 рр.) з антрактом так званої українізації (1925–1932 рр.) — то й цього разу може відбутися те саме з усіма наслідками, що звідси випливають.

Автор пропонованої розвідки, однак, стосовно України належить до невиправних оптимістів. Саме тому навіть у випадку розвитку подій за поданим песимістичним сценарієм, — причому, як він глибоко переконаний, песимістичним у такім разі не тільки для України, а кінець кінцем, і для Росії [3],— він убачає все-таки його наслідком оптимістичний фінал, що стане результатом, удаючися до мови математики, доведенням від протилежного для тих, хто початково не розумітиме згубності іти цим запроектованим для України (> «*Малоросії»?) шляхом. Проте цей шлях (сценарій), звичайно, зажадає багатьох жертв з боку тих, хто боротиметься проти його здійснення, ставши для них типовою *оптимістичною трагедією*. А тому, пам'ятаючи попередній досвід української історії, його слід би було будь-що уникнути.

Для цього, однак, треба перш за все усвідомити причини неуспіху дотеперішніх спроб одержавлення української мови: адже від проголошення української мови державною минуло вже майже (або й понад [4]) 20 років, а до фактичної державності української мови ще так далеко.

Серед негативних чинників, що цей фактичний неуспіх викликали і викликають надалі, слід виокремити кілька найголовніших обставин, які не нумеруватимемо, хоч би з тих міркувань, що їх перелік, напевне, для багатьох залишиться відкритим, здатним бути доповненим або деталізованим з боку тих, хто замислювався над обговорюваною темою. Назвімо тут те, що видається найістотнішим.

На відміну від інших європейських націй, початково неповних, тобто позбавлених мовно-національно відчужених від них власних вищих верств (таких, як чехи, словаки, болгари, македонці, серби, хорвати, словенці, литовці, латиші, естонці, фіни, до яких приєднуються й українці Західної України [5]) або хоч і повних, але тимчасово поневолених (таких, як поляки, угорці, частково

---

[1] Цікавих ознайомитися з наведеним сценарієм відсилаємо, зокрема, до кн.: *Калашников М., Бунтовский С.* Независимая Украина. Крах проекта : Книга-расследование (тираж — 10 тис. примірників).— М., 2008.— 414 с.

[2] Там же.— С. 263.

[3] Див. у зв'язку з цим: *Ткаченко О. Б.* До політичних підсумків подальшого розвитку української мови // Українське мовознавство : Міжвідом. наук. зб.— К., 2002.— Вип. 24.— С. 87, 91.

[4] Якщо брати до уваги, що це сталося ще за існування СРСР і Конституцією незалежної України тільки підтверджено.

[5] *Ткаченко О. Б.* Типологія й перспектива українського мовно-національного розвитку // Мовознавство.— 2008.— № 1.— С. 3–6.

італійці [6]), де стану поширення національної мови, близького до стану її поширеності як державної, досягнуто ще в додержавний період і лишилося тільки de jure закріпити те, що вже (майже) склалося de facto, в українців Східної України, тобто найбільшої частини Української держави, існувало зовсім інше становище. Тут до проголошення державної незалежності зберігався стан мовно-національної неповноти навіть української етнічної нації, за якого українська мова була поширена головно в селах, почасти в невеликих слабко індустріалізованих містах і містечках. Що стосується великих міст і навіть усуціль індустріалізованих селищ (наприклад, Донбасу), то тут панувала російська мова. Виняток становили лише представники найнижчих за соціально-економічним і культурно-освітнім рівнем верств як носії «суржикізованої» української мови і як носії української літературної мови — нечисленні представники «українських професій», для виконання яких була конче потрібна українська мова (мовознавець-україніст, літературознавець-україніст, український (українськомовний) письменник або журналіст, учитель(ка) української мови та літератури або взагалі учитель(ка) нечисленних шкіл з українською мовою викладання, актор українського театру, кіноактор в українськомовному фільмі (серіалі), український диктор радіо або телебачення, працівник українськомовного видавництва). У зв'язку з цим на відміну від згаданих вище націй, де закон про державність національної мови лише констатував і закріплював юридично те, що вже існувало (або було близьке до здійснення) фактично, у Східній Україні відповідний закон лише санкціонував потребу надання українській мові статусу і функцій державної мови. Це передбачало проведення цілої низки політичних, юридичних, соціальних, економічних, культурно-освітніх реформ і заходів, які б сприяли перетворенню українців на повну націю, тобто охопленню етнічних українців українською мовою як мовою національною, а українців політичних, тобто представників інших етносів,— практичним знанням української мови як мови державної міжетнічної, що використовується поряд із внутрішньоетнічною мовою, призначеною для внутрішньоетнічного спілкування, для потреб спілкування міжетнічного, загальнодержавного. Як відомо, зазначених серйозних реформ і заходів, у тім числі скерованих на піднесення соціально-економічного й культурно-освітнього рівня носіїв української мови як стрижня української політичної нації, не проведено, і через це, хоч певні, утім, незначні зрушення з поширенням української мови є, в загальному становищі української мови в Східній Україні жодних докорінних змін не сталося і не могло статися.

Не могла і не може бути поки що подолана ще одна гальмівна для загального поширення української мови обставина, а саме поділ східних етнічних українців на три виразні групи, кожна з характерною для них мовою (або різновидом мови) і відповідною мовно-національною (або середовищно-соціальною) свідомістю.

1. **(Свідомі) українці** (за місцевою узвичаєною російською назвою «(щирые) украи́нцы», за новомодною — «свидомиты»), які користуються українською літературною мовою, причому переважно не тільки службово, а й для «хатнього вжитку» і часто за будь-яких інших обставин, принаймні перебуваючи в Україні.

2. **Етнографічні** (або «стихійні») **українці**, які користуються українською мовою не через переконання, а завдяки тому, що народилися й виросли в українськомовному (як правило, сільському або містечковому) середовищі. У великому місті вони за умов соціально-економічного і / або культурно-освітнього піднесення або — частіше — переходять на російську мову, або — рідше (при

[6] *Ткаченко О. Б.* Проблеми захисту мов і мовного відродження // Мова і мовознавство в духовному житті суспільства (монографія).— К., 2007.— С. 79–85.

засвоєнні «української професії») — на українську (літературну) мову, позбуваючися своєї української говірки. За умови збереження ними низького соціально-економічного й культурно-освітнього рівня стають носіями мішаної українсько-російської мови («суржику»). Отже, разом із **мало**українською свідомістю, їм властива й **мало**українська мова. Узалежнені головно від матеріальних обставин, вони керуються, як правило, «шлунковими» чинниками. Їхні місцеві російськомовні позначення «жлобы», «кугуты», «дэрэвня», українськомовні — «хохли», «дядьки».

3. **Мало**росіяни (самоназва — «русские»); російське позначення — «малороссы», українське — «малороси», «міщани», «перевертні». Це — городяни, мешканці великих міст або малих, але високоіндустріалізованих селищ і містечок (крайнього сходу й півдня Східної України), що виросли в атмосфері російської мови й культури і в російськомовному (велико)міському оточенні. Від етнічних росіян їх відрізняє специфічна російська мова, піддана українським впливам, і залишкові риси української ментальності. Відірваності цієї групи від української мови й літератури сприяла факультативність їхнього вивчення в СРСР (після смерті Сталіна). Останнім часом, особливо серед філологів, у зв'язку з потребою знати українську мову, хоч би з огляду на її необхідність при захисті дисертацій, серед цієї групи поширюється знання української мови, але це, по-перше, аж ніяк не пов'язано з обов'язковим сприйняттям української національної свідомості, а по-друге, українська мова залишається для цієї групи чимось на зразок новітньої ученої «латини», не увіходячи в її побут.

Отже, і в буквальному, і в переносному розумінні ці три групи не мають поки що спільної мови, і інерція взаємного відчуження між ними зберігається. Щоправда, події так званої Помаранчевої революції ви́кликали певну надію на їхнє поступове зближення і зрощення, спочатку на підставі державної, а згодом, можливо, й національної свідомості, що могло в перспективі стати основою для української мовної переорієнтації російсько- й суржикомовців. Але тоді народ явно переріс тих, хто його мав очолити. Як уже не раз бувало в українській історії, *зоряну годину*, яка не триває довго і не звикла повторюватися, згаяно.

Існує і досі відчутна розбіжність, ментальна й світоглядна, між українцями Східної і Західної України (особливо Галичини й Західної Волині), де в перших у великій масі зберігається ностальгія за відмерлим Радянським Союзом, підсилена соціальними й економічними негараздами України, спричиненими її обкраданням занадто жвавими «прихватизаторами», а в других, світоглядно більше пов'язаних із Західною Європою і західною українською діаспорою, цієї ностальгії нема. Західні українці, більше пройняті українською національною свідомістю і непримиренністю до сталінського і постсталінського радянського (совєтського, або совітського) режиму. Ця розбіжність, часто діаметрально протилежна в поглядах на новітню українську історію, підсилюється належністю українців до різних віровизнаннєвих конфесій, де навіть тільки в християнських репрезентовано велике їх розмаїття (кілька напрямів православ'я, греко-католики, римо-католики, різні протестантські течії і секти), увіходженням до різних партій (як проукраїнських, так і протиукраїнських). Водночас при розмаїтості цих ідеологічних течій українці й досі не мають спільноукраїнського ідеологічного знаменника, який би їх об'єднував як націю, того, що завжди мають розвинені нації, хоч би найближчі сусіди — росіяни й поляки.

Слабкістю тих партій, що декларують свій український патріотизм, на відміну від супротивної їм Партії регіонів як потужної монолітної сили, є їхня роз'єднаність, невміння підпорядкувати себе єдиному загальновизнаному вождеві, протиставляючи цій конструктивній ідеї дрібне деструктивне вождиківство, нездатність поєднати мовно-національні, культурницькі завдання із завданнями

соціально-економічними, надзвичайно важливими для тих самих носіїв української мови, за інтереси яких ці партії нібито борються. А тому їм не властива здатність створити українську національну партію лівого спрямування, і соціально-економічні питання в Україні, як відомо, віддано на відкуп комуністам і соціалістам, що й досі більшою або меншою мірою становлять, по суті, відгалуження Комуністичної партії Росії. Тому в своєму впливі на народ у Східній Україні ці партії здебільшого програють партіям проросійським і антиукраїнським, що також, як і згадані попередньо причини, не сприяє розвиткові ані національно-державної, ані мовної свідомості українців, а тим самим дезактуалізує програму поширення української мови як державної, бо вона виступає як «голомовна», не пов'язана з безліччю інших найгостріших проблем України, розв'язати б які допомогла солідарність українців на мовно-національній основі, але водночас із її тісною пов'язаністю з іншими українськими проблемами. І через це по-старому, на жаль, залишається актуальним іронічно-глузливе питання ворожих українству російськомовних кіл: «Вы это серьезно или по-украински?», тобто замість того, щоб у якнайтіснішій зв'язці ішли питання (1) мовно-національні і (2) політичні, соціально-економічні (у тім числі земельно-аграрні, важливі для села) і культурно-освітні, бачимо їх постійну роз'єднаність. З одного боку найгостріше, найістотніше соціально-економічне, медичне, фінансове, науково-технічне, матеріальне пов'язується з будь-якою мовою, крім української, найбільше із російською й англійською. А українська мова існує тільки для пишномовних розбалакувань про її «солов'їність» і «калиновість» і вболівань з приводу її занепаду. Треба, нарешті, усвідомити, що головна потуга мови, у тім числі української, міститься передовсім у її *інформативній важливості*. І саме тому тепер перше й друге місце серед європейських мов займають англійська й німецька, дуже сумнівні щодо своєї милозвучності, а французькій і наймилозвучнішій італійській належить тільки третє й четверте місце [7].

У новопосталій незалежній Україні через обставини попереднього історичного розвитку (знищення заможного селянства як зародка в основному національної буржуазії і переважної частини українськомовної і українськосвідомої інтелігенції як мозку нації) на її сході по-старому,— а, мабуть, ще більшою мірою, ніж до революції, — багатство і освіченість є переважно рисою носіїв російської мови, а убозтво й неосвіченість (або освіченість при бідності) є здебільшого характерною ознакою носіїв мови української. Тому й до влади в Україні приходять або люди, далекі від української мови й культури (і в цілому байдужі до українських справ),— найбільше їх цікавлять справи власної кишені, що їх вони вважають можливими до облаштування в будь-якій країні світу,— або особи, залежні від попередньо згаданих людей. Тим-то в сучасній Україні немає достатнього простору й перспектив як для розвитку української мови й культури, так і для розвитку національної економіки й розв'язання найгостріших соціальних проблем, що поки що робить Україну неуспішною, неефективно функціонуючою державою, а разом з тим обнижує авторитет української мови як мови держави, що перебуває в занепаді. Між державою-бо і мовою титульної нації, що цю державу репрезентує, існує нерозривний і обопільний зв'язок: з одного боку, міцну і впливову державу може побудувати тільки нація, натхненна потужною національною ідеєю, горда своєю історією і своєю мовою, а, з другого боку, свого найвищого авторитету і в народу — носія мови, і серед народів світу може здобути тільки мова народу, який створив міцну, багату і впливову державу, символом якої стає її державна мова.

[7] Див. численні російськомовні рекламні написи в Києві, де іноземні мови, що їх запрошують вивчати, розташовані саме в такому порядку.

У Східній Україні чималим психологічним, а відтак і психолінгвістичним бар'єром для поширення української мови є й досі те, що її переважно сприймають,— якщо не йдеться про Західну Україну, де здавна виробилася власна міська, а часом і салонна, українська мова, — як мову села, селянську мову (окремі винятки з цього правила, як кажуть, «не роблять погоди»), несумісну з містом. Адже навіть у Києві, столиці України, мовою міського побуту,— якщо не зважати на суто декораційні українськомовні написи,— і досі залишається місцева російська мова. Це мова ділового світу, переважної частини міської молоді, мова спортсменів, більшості науково-технічної інтелігенції, робітників і майстрів найвищої кваліфікації, медиків, представників різноманітних професій, що обслуговують городян (кравців, перукарів, косметологів, більшості продавців і зв'язківців). Носії української мови серед переважної більшості, наприклад, київського населення почали поступово з'являтися, але все-таки вони становлять радше винятки, ніж правило. І зовсім незатишно українській мові в так званому східноукраїнському вищому світі. Характерним щодо цього було одне з телевисилань «Світських хронік» з телеведучою пані Осадчою. На її питання українською мовою представники світської молоді відповідали виключно російською мовою. Очевидно, світською для цієї молоді українська мова ще не стала, як свого часу для російської аристократії дуже довго (десь із середини XVIII аж до половини XIX ст.) справжньою світською мовою могла бути лише французька. Різниця, однак, полягає в тім, що якщо французька (або англійська) мова вимагає напруженого вивчення й тренування, то російська як близькоспоріднена (та ще й не обов'язково в її московсько-петербурзькій подобі) засвоюється відносно легко і, маючи на собі відбиток типової *панської мови*, бо її не вживають українські селяни, наче виокремлює людину, що нею користується, з-поміж українськомовного «простолюду». Російська мова як типова кастова мова східноукраїнського «вищого» світу є поки що, на жаль, майже безконкурентною, бо, з одного боку, її підживлюють у Східній Україні численні українські російськомовні газети й журнали, нерідко до того ж україножобські, серед яких буквально тонуть рідкісні українськомовні видання, і порівняно дешеві російські книжки з Росії. З другого ж боку, сучасні східноукраїнські письменники, на відміну від своїх попередників, живучи роками й десятками років у місті, переважно пишуть… про село. Ці їхні писання, пов'язані з ностальгійними спогадами дитинства, не є і здебільшого не можуть бути глибокими й цікавими ані для селян, ані для городян, але вони мимохіть створюють враження, що про міське життя в Україні,— якщо не йдеться про Західну Україну,— можна писати лише російською мовою. Тим самим,— хочуть вони цього чи не хочуть ,— східноукраїнські письменники працюють на ідею Партії регіонів, яка вимагає для України двох державних мов, української і російської. Адже якщо українською мовою можна писати тільки про Західну Україну і східноукраїнське село, то, природна річ, прогалину, яку становить для української літератури велике східноукраїнське місто, має заповнити російська мова, і це при тому, що ще за царської Росії і в перші десятиріччя після української національної революції українська література висунула цілу низку письменників-урбаністів, що почали освоювати міську тему, тему великого східноукраїнського міста. Тут можна згадати і тих, хто порушував цю тему принагідно, і тих, хто більшою мірою віддав їй данину (таких прозаїків і поетів, як В. Винниченко, М. Коцюбинський, В. Еллан-Блакитний, В. Сосюра, М. Йогансен, М. Семенко, М. Хвильовий, І. Микитенко, В. Підмогильний, М. Рильський та ін.).

Українська література, якщо вона має далі існувати й розвиватися, не може в Східній Україні обмежуватися змалюванням самого села, а мусить дати широку панораму України,— і сільської, і міської,— в цілому, і цьому на перешкоді не

може стати російськомовність міст, бо за часів В. Винниченка й М. Хвильового їхня зрусифікованість не була меншою, ніж тепер (скоріше навпаки), і все-таки вони наважились узятися за міські теми. Сучасна українська література має не тікати на село, а переходити в наступ на місто. Інакше це буде зрадою і попередніх культурно-національних традицій, і самої української мови, яка, щоб жити, має поширюватися всією Україною — як сільською, так і міською.

Не може розвиватися і зміцнювати свої позиції українська мова й без культури, зокрема кінематографії і телебачення. Якщо в перші роки незалежності були спроби екранізації і класичної, і новітньої української літератури (творів І. Франка, В. Винниченка, О. Кобилянської, М. Куліша), то останнім часом і українська література, і українська історія, і сучасне українське життя для українського телебачення й кінематографії перестали існувати, і вони живляться виключно недоїдками з панського столу інших літератур, особливо російської, де про українськість того чи іншого фільму свідчать тільки українські титри. Навіть сюжети з української історії освоюють не українці, а наші слов'янські сусіди, поляки («Ogniem i mieczem») або росіяни («Тарас Бульба»). Українська мова, якщо за нею не стоятиме потужна культура, якщо вона не буде подібну культуру представляти, ледве чи здобуде собі особливий авторитет, надто якщо українська мова буде використовуватися лише для реклами пива, горілки й прального порошку, нецікавих новин і метеозведень або для дублювання іноземних фільмів. Мова-дублер, за якою не стоїть багата й оригінальна національна культура, сама себе прирікатиме на непопулярність.

Треба пам'ятати, що кожна нація, претендуючи на побудову власної держави, повинна ще довести потребу її існування в світі її особливим призначенням, важливою і неповторною місією, покладеною на неї. Свою місію, що в стислому формулюванні має звучати так: «Україна — наріжний камінь вільної Європи [8], Україна, зрозуміла річ, може виконати як справді незалежна, багата, міцна і впливова держава, а такою вона може стати, маючи своєю душею сконсолідовану українську етнічну й політичну націю, що неможливо без набуття українською мовою фактичного становища державної мови. Проте цього не станеться доти, доки українська мова не набуде належного їй для цього високого престижу й авторитету, які в свою чергу стануть можливими завдяки піднесенню державно-політичного, соціально-економічного й культурно-освітнього рівня її носіїв. Це має відбутися в подвійний спосіб: як тим, що дедалі більшої соціальної, економічної й культурної ваги завдяки своєму збагаченню і піднесенню освіченості здобудуть уже наявні носії української мови, так і тим, що приваблені перспективністю розвитку України до носіїв української мови, повертаючись до неї, почнуть приєднуватися початково русифіковані українці великих міст Східної України, як це свого часу сталося з іншими спочатку неповними націями Європи. Поверненню цих зрусифікованих верств до української мови має, однак, передувати набуття ними мовної свідомості, тобто потреби подібної мовної переорієнтації, що неможливо без попереднього набуття ними української державної і національної свідомості. І тут великою мірою може прислужитися досвід русифікації України, якій сприяли далеко не самі адміністративні заходи царської адміністрації, а й авторитет твореної російською мовою культури, науки, освіти, літератури на всі смаки, театру й інших здобутків цивілізації. Усе це тепер має створюватися і поширюватися, ставати приступним українською мовою, якою має творитися і власна оригінальна культура в усіх її виявах і перекладатися все найкраще і найважливіше з усіх мов світу. Саме цим, а не якимись заборонними заходами (наприклад, забороною вживання російської мови в позалекційний час

[8] *Ткаченко О. Б.* Українська мова і мовне життя світу.— К., 2004. — С. 53.

в українських навчально-освітніх закладах) українська мова здобуватиме найбільшою мірою своїх нових прихильників, користувачів і носіїв.

Перелік уже відзначених перепон на шляху поширення української мови, який легко було б значно подовжити, не може не звернути на себе увагу важливою особливістю: серед них абсолютно переважають, як правило, *позамовні* чинники, де власне мовні обставини (наприклад, брак остаточно прийнятного для всіх правопису) займають мізерно мале місце. І так, насправді, є, бо мова за всієї її важливості для життя нації становить, образно кажучи, тільки верхівку айсберга, основна маса якого, уся сукупність політичних, соціальних, економічних, культурних проблем, які визначають життя мови, перебуває під водою, прихована від ока. Отже, щоб знайти правильне розв'язання мовних проблем, у цьому випадку — проблеми поширення і становлення української мови як державної, треба весь час знаходити зв'язки мови з іншими явищами життя і розв'язувати мовні питання не у відриві від них, а в найщільнішому зв'язку з ними.

І, мабуть, чи не найголовніше, що лежить в основі перелічених негараздів,— до яких, напевно, неважко додати ще не одну з хвороб української державності і української мови,— це те, що при несподіваному для багатьох проголошенні незалежності ніхто навіть із найсерйозніших українських політичних або громадських діячів і взагалі тих, кого відносять до національно-патріотичної еліти, не мав (і мабуть, і досі не має) чіткого плану побудови держави, вироблення національно-державної ідеології [9]. Тобто немає плану побудови державного корабля і вироблення курсу, яким він повинен прямувати, разом із чим слід би було мати й плани державно-політичного, соціально-економічного й культурно-освітнього розвитку України, а також, що не менш важливо,— мати уявлення про те, як усі ці плани згармонізувати з мовно-національним розвитком української етнічної і політичної нації. Власне кажучи, і досі, займаючись вирішенням конкретних часткових питань, Україна в особі тих, хто її очолює, ще не розв'язала і навіть не підійшла до початку розв'язання цих найдоленосніших проблем, від розв'язки яких залежить її існування як держави, а отже, й існування української мови як державної.

Перелік зазначених труднощів («хвороб») на шляху становлення української мови як державної, звичайно, аж ніяк не мав не меті знеохотити тих, хто в той чи інший спосіб цьому становленню сприяє, навпаки, його завданням було показати, що в цьому сприянні важлива роль належить не самим тільки мовознавцям або близьким до них діячам гуманітарної сфери. Зміцнюючи Українську державу, кожен із нас об'єктивно створює й умови для зміцнення позицій української мови. А завдання тих, хто безпосередньо займається проблемою поширення української мови як мови державної, полягає тільки в тому, щоб раціонально використати наші зусилля і скерувати їх у бік вирішення мовних питань у їхньому зв'язку з іншими питаннями нашого життя. Тут було перелічено найголовніші «больові точки», і зроблено це не для того, щоб з цього приводу впадати в розпач, а для того, щоб своєчасно і ефективно їх лікувати.

O. B. TKACHENKO

UKRAINIAN AS A STATE LANGUAGE IN THE DIFFICULTIES OF ITS FORMATION

The article is devoted to difficulties of the formation of Ukrainian as official language which results from the number of different non-linguistic (political, social-economic, psychological and cultural) circumstances, important in their connection with linguistic phenomena.

K e y w o r d s: the Ukrainian language, official language, present-day language situation in Ukraine.

[9] Спробу наблизитися до цієї проблеми зроблено в праці: *Ткаченко О. Б.* До ідеологічних основ української нації і української мови // Мовознавство.— 2010.— № 2–3.— С. 49–54.